

پیشگفتار^۱

در حدود نیمی از مصرف آب در ایران از لایه های آبدار زیرزمینی تأمین می‌شود. در عین حال چندسالی است این منبع ارزشمند دچار مخاطراتی شده است که عمده آن کاهش شدید تراز آبهای زیرزمینی و به دنبال آن کاهش کیفیت آن است. این کاهش شدید علاوه بر تهدید پایداری منابع، باعث فرونشست زمین نیز شده است. شرایط مختلف توسعه، محرکهای مختلف برای تقاضا و تصویب قوانین مختلف بر روند کاهش منابع آب زیرزمینی تأثیر گذاشته است. برای حل این مسأله از سال ۱۳۹۴، طرح احیا و تعادل بخشی منابع آب زیرزمینی برای کنترل این روند بی‌هنجار به اجرا درآمده است. این طرح علی‌رغم موفقیت‌هایی در اجرا، چالشهای جدی دارد. به عنوان نمونه، یکی از بندهای این طرح انسداد چاههای غیرمجاز یا مسلوب‌المنفعه کردن آنها است. برای بحث در این مورد نشست با هم افزایی دانش حدود یکصد نفر از خبرگان آب کشور برگزار شد. این نشست در شانزدهمین کنفرانس ملی هیدرولیک با حمایت و مشارکت دانشگاه محقق اردبیلی، دانشگاه تبریز، اتاق گفتمان آب آذربایجان، وزارت نیرو، انجمن هیدرولیک ایران، شرکت آب منطقه‌ای اردبیل، انجمن علوم و مهندسی منابع آب ایران و شرکت مهندسی مشاور آب اندیشان در تاریخ ۱۵ شهریور ۱۳۹۶ در دانشگاه محقق اردبیلی برگزار گردید. هدف دوم این نشست، ایجاد شبکه ارتباطی بین خبرگان سیاست‌سازی/گذاری آب زیرزمینی بود. محورهای منتخب مطرح شده در این نشست به شرح زیر بودند و برای گزارش کامل آن می‌توان به مرجع ذیل^۲ مراجعه کرد:

- به دلیل سیاستهای غلط در دهه‌های اخیر، متأسفانه ۳۲۰ هزار حلقه چاه غیرمجاز حفر شده است. از زمان شروع اجرای طرح تعادل بخشی تا کنون، ۴۱ هزار حلقه از این چاه‌ها مسدود شده است. در صورت عدم کنترل و نظارت کامل در مناطق، سالانه حدود ۱۰ هزار حلقه چاه غیر مجاز دیگر حفر یا باز گشایی می‌گردد. توجهی که به چاه‌های غیرمجاز وجود دارد در مورد چاه های مجاز با برداشت غیرمجاز نیز وجود ندارد.
- با توجه منفعل بودن جامعه کنش‌گر هدف و انگیزه اندک کنش‌گر مجری، زمینه و بستر مساعدی برای اجرای سیاست‌های حفاظت و کنترل منابع آب زیرزمینی فراهم نمی‌باشد.
- عدم همکاری بین وزارتخانه‌ها و سازمان‌ها باعث تشدید این بحران شده‌است. به عنوان نمونه، قانون، خرید کنترل آب چاه‌ها را ابتدا بر عهده زارع و سپس به علت عدم تمکن مالی و پذیرش بر عهده دولت گذاشته است ولی از طرف دیگر منابع مالی برای آن در نظر نگرفته است! لذا پیشنهاد می‌شود گفتمان بین ذینفعان برای تفاهم و درک صورت مسأله در دستور کار باشد.
- عدم هماهنگی در مدیریت بحران آب بین سازمان‌ها و نهادهای مختلف باعث سردرگمی جوامع محلی در مقابله با بحران آب شده است. برای حل این مسأله با ایجاد یک تفاهم‌نامه جامع، تنها یک نهاد در برابر جوامع محلی ارتباط برقرار خواهد کرد و از تشتت ارتباط نهادهای مختلف با ذینفعان جلوگیری می‌شود.
- پیشنهاد شد در مقابل مسدود کردن چاه به کشاورز بسته حمایتی مالی و فنی پیشنهاد شود تا وی بتواند از چاه‌های مجاور (بازار محلی) آب بخرد و با آب موجود، آبیاری بهینه صورت دهد.
- عملیات پلیسی و قضائی و بستن چاه‌های غیر مجاز در حالیکه برداشت‌های غیرقانونی از چاه‌های مجاز همچنان ادامه دارد، کارساز نخواهد بود.
- باید در مسأله آب، نگاه‌های محلی، ملی و بین‌المللی تفکیک شده و همچنین راه‌حل‌ها نیز بر اساس بازه‌های کوتاه مدت، میان مدت و بلندمدت تفکیک شوند.

۱- این پیشگفتار توسط جناب آقای دکتر مهدی ضرغامی، استاد دانشکده مهندسی عمران و پژوهشکده محیط زیست دانشگاه تبریز تهیه شده است.
۲- اتاق گفتمان آب آذربایجان (۱۳۹۶)، گزارش نشست هم‌اندیشی بحران آب زیرزمینی، چالش‌ها و راهکارها، شانزدهمین کنفرانس ملی هیدرولیک ایران، ۱۵ شهریور، دانشگاه محقق اردبیلی.

- شناخت دقیق آبخوانها به لحاظ استراتیگرافی، تعیین دقیق موقعیت سنگ کف، ضخامت آبرفت، ضخامت نواحی اشباع و غیر اشباع، آزمایش‌های سطحی و زیرزمینی ژئوفیزیک و ضرایب هیدرودینامیکی ضرورت جدی برای مدیریت مؤثر منابع آب زیرزمینی می‌باشد.
- برای بستن چاههای غیرمجاز یا اضافه برداشت چاههای مجاز هم اقدام قضائی لازم است هم کار فرهنگی. ولی شدت و نحوه استفاده از این دو، در هر منطقه از ایران متفاوت است. لذا اولویت بندی و نحوه اجرای آنها باید با حضور خود مردم و متخصصین علوم اجتماعی تصمیم‌گیری و اقدام کرد.

توجه به محورهای فوق نشان می‌دهد که مسأله مدیریت آبهای زیرزمینی در ایران بسیار پیچیده و نیازمند توجه جدی است. لذا هیأت تحریریه مجله تحقیقات منابع آب ایران از همه متخصصین و مدیران محترم آب کشور درخواست دارند تا نتایج مطالعات خود در این زمینه را برای بررسی و نشر به این مجله ارسال دارند. همچنین برگزاری مجدد این نشست هم اندیشی در کنفرانس دوسالانه انجمن علوم و مهندسی منابع آب ایران که انشالله در اردیبهشت‌ماه سال ۱۳۹۷ در دانشگاه یزد برگزار خواهد شد، پیشنهاد می‌شود.